

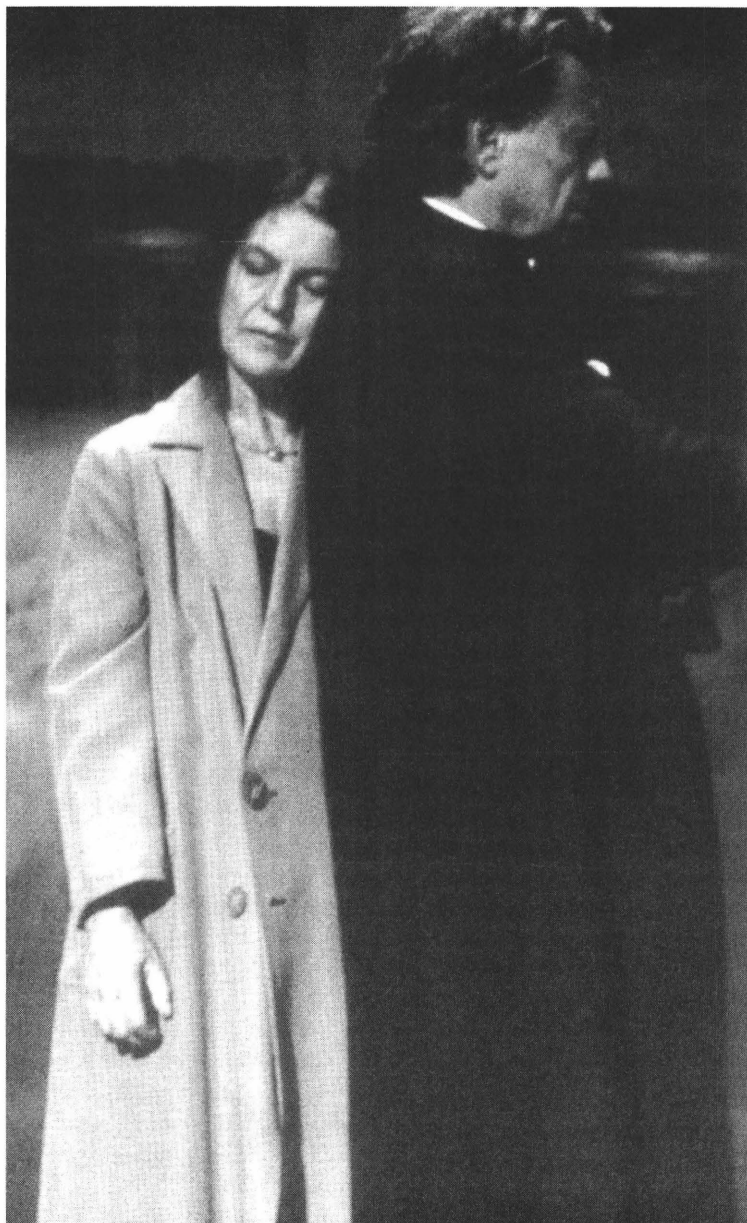
TERZIJDE

ZOALS EEN RABBIJN DE TALMOED LEEST: PETER ZADEK ENSCENEERT *ROSMERSHOLM*

In het oeuvre van Henrik Ibsen is het gevecht met de persoonlijke schuld ongetwijfeld een centraal thema. Mede daardoor hebben verscheidene drama's van de auteur de impact van een tragedie. Dat is beslist het geval in *Rosmersholm* (1886), een ten onrechte bij ons minder vaak gespeeld stuk. Het is een complex drama waarin maatschappelijke en politieke thema's nauw vervlochten zijn met een persoonlijke tragedie. Einde 2000 regisseerde Peter Zadek dit werk bij het Burgtheater im Akademietheater Wien. Deze uiterst precieze productie, waarin de grote acteurs Gert Voss en Angela Winkler de hoofdrollen spelen was bij ons te gast in deSingel te Antwerpen.¹

In *Rosmersholm* gaat het voorval om een innerlijk drama. De externe handeling bestaat alleen uit enkele bezoeken en gesprekken ten huize Rosmersholm. Met de bekende analytische techniek tekent Ibsen vooral de groei van Johannes Rosmer en de bij hem inwonende Rebekka West naar de vrijwillige dood als boete en tevens verlossing. Rosmer, die predikant was, heeft zijn geloof verloren en evolueert steeds meer in progressieve, vrijzinnige richting. Zijn vrouw Beata heeft zich destijds van het leven beroofd. Het drama onthult geleidelijk de rol die Rebekka daarbij gespeeld heeft en exploreert de complexe, onmogelijke relatie tussen Rosmer en Rebekka, wier bekentenissen tot zelfkennis voor de hoofdpersonages leiden. Want ook bij Rosmer groeit het inzicht in zijn tekort en zijn schuld aan de dood van Beata.

Dit persoonlijke drama wordt omkaderd en versterkt door de politieke en maatschappelijke thematiek. Rosmer wordt een individueel denker die zich van zijn vooroordelen en zijn geloof bevrijdt en voor zich een utopisch mensbeeld creëert. Ook hierin schuilt een gedeelte van zijn tragiek want hij wordt a.h.w. gekneveld door zijn verleden. Hij is immers de representant van een aristocratische familie die traditioneel de steunpilaren van een conservatieve maatschappij leverde. Met zijn nieuwe denkbeelden staat Rosmer nu tegenover zijn behoudsgezinde schoonbroer, Dr. Kroll. Het conflict met Kroll scherpt Rosmers bewustzijn aan van zijn eigen impasse. Is Kroll de incarnatie van de oude orde, dan wordt de progressieve actie vertegenwoordigd door Peder Mortensgaard, tegenover wie Rosmer ook al een oude schuld heeft. Mortensgaard blijkt echter ook een opportunistisch spel te spelen.

*Angela Winkler en Gert Voss in **Rosmersholm** (Foto: Roswitha Hecke)*

Peter Zadek staat bekend om zijn grensverleggende Shakespeare-ensceneringen waarin vaak het revueachtige, de grand guignol en slapstick niet geschuwd werden. Maar hij is ook de schepper van enceneringen, vaak van negentiende-eeuwse, klassieke stukken, "die licht zijn, zacht, schijnbaar niet agressief, bijna stil, psychologisch zeer nauwkeurig uitgewerkt."² Op die kalm-poëtische toon regisseerde Zadek stukken van Ibsen, Lorca en Tsjechov.³ Bij deze stijl schijnt ook zijn *Rosmersholm* aan te sluiten. De productie is uiterst bedachtzaam, scène na scène opgebouwd en maakt een klassieke indruk. De overheersende realistische stijl beantwoordt perfect aan de schrijftuur van het stuk. Maar zowel in de tekstbehandeling als in de encenering zelf worden zo'n precisie en intensiteit aan de dag gelegd dat de opvoering op haast natuurlijke wijze doorstoot naar wat we met Stanislavsky de subtekst kunnen noemen.

Bij het begin ziet de toeschouwer een volkomen realistisch salon met een donkere centrale wand, een statige trap rechts waaronder een sofa. Het gedeelte ter linkerzijde waar er een raam is baadt echter in een hel licht. Fundamentele tegenstellingen zoals die tussen het donkere benepen conservatisme en het verlangen naar een zuivere liefde kunnen hier al in weerspiegeld zijn. Een smalle, geschilderde doorkijk naar de tuin maakt het geheel ook herkenbaar als "theater". De vele bloemen verraden de sterke aanwezigheid in het huis van Rebekka. De setting voor het tweede bedrijf - volgens het script de werkkamer van Rosmer - is dan plots opvallend kaal: een slordig geschilderde wand waartegen twee kleine tafeltjes gedrukt zijn. Nadat het eerste bedrijf a.h.w. de oppervlakte van Rosmersholm getoond heeft, onthult het tweede - waarin een confrontatie met Kroll plaats heeft en dat eindigt met een crisismoment tussen Rosmer en Rebekka - de benauwende binnenkant. Het derde bedrijf is opnieuw in het salon gesitueerd maar in het vierde bedrijf - volgens het script eveneens in het salon - zorgden Zadek en decorateur Karl Kneidl voor een schitterende verrassing. Het scènebeeld toont hier namelijk de tuin met in het midden een fietshok, links een autowrak, rechts een heuvelpartij. Belangrijk is natuurlijk het mysterieuze bosschage waarachter de toeschouwer de waterval vermoedt waarin na Beata ook de twee hoofdpersonages bewust de dood gaan opzoeken. Het geheel is een fascinerend beeld dat schoonheid en verval combineert en dat vooral een nieuwe openheid en geestelijke bevrijding suggereert, weg van het huis en zijn traditie. De realistische encenering blijkt dus een groot poëtisch potentieel te bevatten.

Even doeltreffend is de discipline waarmee de acteurs de tekst behandelen. Zonder enige forcering wordt het woord in al zijn nuances tot leven gebracht. De Rosmer die Gert Voss schijnbaar moeiteloos creëert is een imponerende persoonlijkheid. Beheerst en rationeel valt hij toch ten prooi aan twijfel en zwakheid.

Domineert bij Rosmer het rationele dan weet Angela Winkler in haar kalme, bijna zelfzekere vertolking van Rebekka heel subtiel ook het mysterieuze van haar personage te suggereren. Haar vrijmoedig en enigszins uitdagend karakter blijkt even wanneer zij op speelse wijze haar schouder ontbloot vooraleer de verontwaardigde Kroll alleen te laten met Rosmer. Via Rebekka bracht Ibsen een meer symbolische laag in het drama. Zij is een vrouw uit het Noorden, in de Scandinavische verbeeldingswereld geassocieerd met het magische en het mythische. Rosmers oud-leraar Brendel noemt haar "mijn betoverende kleine meermin". Zonder in een "femme fatale"-type te vervallen straalt Angela Winkler op haar ingetogen wijze een fascinerende kracht uit. Haar reactie op het aanbod van Rosmer is verbijsterend. In vrijwel éénzelfde moment slaakt zij een impulsieve vreugdekreet én een reactie van innerlijke pijn. In dit ene moment ligt de hele tragedie besloten.

De figuur van Ulrik Brendel is eigenlijk een soort spiegel voor Rosmer. Als radicaal utopist verloor hij zijn job en is nu een zielige vagebond. Het is betekenisvol dat hij Rosmers kleren komt lenen om zijn boodschap te gaan verkondigen. Op vrij pathetische wijze kondigt hij zijn plan aan om publieke lezingen te geven in dienst van de emancipatie. Otto Schenk geeft dit personage een karikaturale toets. Zijn optreden in het laatste bedrijf is bijna grotesk. Op de vraag van Rosmer waar hij zo laat nog naar toe gaat, antwoordt hij: "Bergaf, ...Ik heb heimwee gekregen naar het grote Niets." Bij die woorden laat Zadek hem pardoos van het heuveltje glijden. De luchtige toonaard verbergt echter zijn cynisme. En met zijn lugubere beelden van zelfverminking kondigt hij het pijnlijke slot van het stuk aan.

Tijdens de repetities zei Zadek tot de acteurs: "*Rosmersholm* is het moeilijkste stuk, omdat het eigenlijk onbegrijpelijk is". Maar zoals het creatieproces is de productie een revelerende zoektocht "naar de vele verschillende waarheden van de personages in zijn stuk. Enkel in die waarheden zit zijn theater, het Zadekse theater. Enkel in de ontdekking en de diversificatie van de figuren openbaart zich het stuk, toont zich de ware grond van het drama...Zadek werkt eerder zoals een rabbijn de talmoed leest"⁴, aldus de acteur Klaus Pohl.

Jozef DE VOS

NOTEN

- ¹ *Rosmersholm* van Hendrik Ibsen door het Burgtheater im Akademietheater Wien. Regie: Peter Zadek; scenografie: Karl Kneidl; lichtontwerp: André Diot. Te gast in deSingel, Antwerpen, 18-19 januari 2002.
- ² Loek Zonneveld, "Theater voor gulzige, hongerige mensen. Portret van regisseur Peter Zadek", *De Gids*, maart-april 1994. Overgenomen in programmaboekje deSingel.
- ³ Idem.
- ⁴ Acteur Klaus Pohl over *Rosmersholm*. Uit: Klaus Dermutz, *Die aussenseiter-Welten des Peter Zadek*, Wenen, 2001. Vertaling Steven Goedhart in programmaboekje deSingel.